

اندیشه‌های رگ وده

اصول تفکر رگ وده، در محورهای زیر قابل طرح است:

۱- چندخدایی: سبک رگ وده به این قرار است که خدایان گوناگون و متعددی را به نوبت کانون توجه قرار می‌دهد و چنان مدح و ستایش می‌کند که گویی هر یک به نوبه خود همانا امر مطلق است. از این رو، خدایاوری رگ وده را از نوع هِنوتیزم^۱، یعنی توجه به یک خدا در عین پذیرفتن وجود خدایان دیگر و روی آوردن به آن‌ها در نوبت‌های بعد، دانسته‌اند^۲.

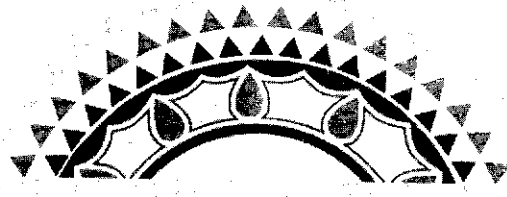
این روی‌کرد در خدایاوری را در تثلیث آیین هندوی متأخر و سپس در هندوییزم نوین نیز آشکارا می‌توان یافت و شاید به همین ملاحظه بتوان این نوع خدایاوری را از خصیصه‌های اندیشه دینی هندویی دانست. در تثلیث آیین هندوی متأخر، هر یک از ویشنو، شیوه و شکتی به نوبه خود برای هندوی دلداده به وی، به مثابه یگانه مطلق است. در عین حال، یک هندو وجود اشخاص الوهی دیگر و توجه به آنان را منافی مرام و مسلک خود نمی‌داند. در هندوتیزم نوین نیز نمونه‌های این روی‌کرد خدایاورانه را می‌بینیم: کسی مانند رامه کرشنه^۳ عارف شهیر هندو با وجود سال‌ها خدمت و عبادت در معبد کالی و پرستش او به عنوان الاهی‌مادر، دیدگاهی چندگانه‌انگار^۴ داشت. او علاوه بر آن که سعی می‌کرد تعدد خدایان هندو را با اعتقاد به خدای مطلق و یگانه تلفیق کند، در گامی فراتر، به وحدت متعالیه ادیان می‌اندیشید و همه راه‌های مختلف به یک حقیقت می‌دانست:

۲- جهان‌شناسی: از دیگر مؤلفه‌های فکری رگ وده و چه بسا کل تفکر وده‌ای، که شامل براهمنه‌ها^۵ نیز می‌شود، نوعی طبیعت‌گرایی^۶ و انسان‌وارانگاری خدا و جهان^۷ است. خدایان مختلف با عناصر و پدیده‌های طبیعی پیوندی شبیه به روح و بدن دارند و از طرفی، کل جهان هم‌چون بدنی کیهانی از یک ابرانسان (مهاپوروشه)^۸ در نظر گرفته می‌شود، که از یک چهارم اعضا و جوارحش در یک قربانی بزرگ، پدیده‌های مختلف این جهان پدید آمدند. او در آن واحد هم گذشته و هم حال و هم آینده است:

۳- آفرینش: نظریه آفرینش جهان در رگ وده یک روایت ندارد؛ رگ وده آفرینش عالم را به سه صورت تصویر می‌کند: (۱) هم‌چون سازه‌ای از چوب که نجاری الوهی و اسطوره‌ای، توشتر^۹، آن را از عناصر ازلی می‌تراشد و به کمک صنعت‌گران اساطیری، ربهوها^{۱۰}، سر هم می‌کند؛ (۲) هم‌چون تناسل و تولد که در آن چیزی از چیز دیگر زاده می‌شود. در این نظریه، ویشوه کرمه^{۱۱} به مثابه پدر همه موجودات مطرح است؛ (۳) به مثابه یک قربانی کیهانی که از اجزای آن، اجزای جهان ساخته می‌شود. البته رگ وده این سه را با هم جمع می‌کند و از جمع دو صورت یا سه روایت از آفرینش در کنار هم، احساس ناسازگاری نمی‌کند:

۴- توحید: میل به توحید و تأویل کثرت به وحدت، دیگر گرایش فکری پراهمیت در رگ وده است

منون هندویی را به طور سنتی به دو دسته تقسیم می‌کنند: شروتی‌ها، که می‌توان آن‌ها را وحیانی تلقی کرد و منون سَمَرْتی، که در حکم روایات است. شروتی‌ها شامل وده‌ها و منون وابسته به آن می‌شود و به قرن‌های ۵۰۰ تا ۱۵۰۰ قبل از میلاد تعلق دارد. رگ وده کهن‌ترین و مهم‌ترین منون وده‌ای است و می‌توان آن را به عنوان محور و مایه اولی همه آموزه‌های منون دیگر مطالعه کرد.

که به لحاظ زمانی متأخر از چندخدایی و هنوتیزم رخ نموده است. این اندیشه گویا به تناسب رشد و تکامل ذهن انسان ودهای پدید آمده باشد. پرچاپتی ۱۲ که در اصل لقب خدایان بود، به عنوان خدایی منحاز و به مثابه پرودگار موجودات و بالاترین و بزرگ‌ترین خدایان ظهور کرد. رگ وده هم چنین مشابه همین اوصاف را به ویشوه کرمه، خالق کل ۱۳، نسبت داده، و او را پدر و به وجود آورنده مخلوقات از خود ۱۴ نیز خوانده است. نظیر این گونه اظهارات سبب شده است که در تفکر هندویی معاصر نیز به انواع نگرش‌ها درباره خدا برخوردیم: خدا به مثابه امری خنثی؛ خدا به صورت مرد یا زن؛ خدا به عنوان پدر یا مادر و صور دیگری از خداشناسی. در رگ وده به طور غیربرجسته، ولی در براهمنه‌ها به وضوح، از برهمن ۱۵ به عنوان حقیقتی کیهانی و برتر که محرک و پشتیبان نیروی خدایان است، سخن به میان می‌آید. او امر خودپیدایی است که خویش را در مخلوقات و مخلوقات را در خود عرضه می‌کند. او بر همه مخلوقات برتری و پادشاهی و سلطه دارد؛ ۵- آخرت‌شناسی: در رگ وده به اظهارات پراکنده‌ای در موضوع آخرت‌شناسی برمی‌خوریم که بن‌مایه اندیشه‌ورزی هندویی در طول قرن‌های بعد شده است. این باور که روح می‌تواند در برخی حالات از انسان مفارقت کند و پس از مرگ نیز به زندگی ادامه دهد، در رگ وده به چشم می‌خورد. اما رد پای از آموزه تناسخ نمی‌یابیم. آموزه تناسخ را نخست در براهمنه‌ها می‌توان دید که می‌گوید انجام ندادن صحیح شعایر موجب می‌شود که شخص پس از مردن، دوباره به زندگی برگردد و رنج مرگ را بار دیگر بچشد. در بسیاری از سرودهای رگ وده سخن از وجود جهانی دیگر

که در آن انجام‌دهندگان قربانی از لذت‌های مادی بهره‌مند می‌شوند و جهنمی در زیر زمین که در آن عذاب می‌کشند، به میان آمده است. این آموزه بعدها در شته‌پتهه براهمنه ۱۶ به این صورت بیان می‌شود که مردگان از میان دو آتش می‌گذرند و از این رهگذر، شیربران خواهند سوخت و خوبان اجازه عبور خواهند یافت. هم‌چنین در براهمنه‌ها سخن از سنجش و مقایسه اعمال خوب و بد آدمیان، پس از مرگ به میان آمده است. این ایده‌های اولیه قابلیت آن را دارند که بتوان گفت آموزه‌های مهمی هم‌چون قانون کرمه ۱۷ و تناسخ ارواح را به عنوان اصولی فراگیر در دین هندو و بلکه در ادیان هندی پایه نهاده‌اند:

۶- انسان‌شناسی: در رگ وده برای "نفس" سه مفهوم وجود دارد: منس ۱۸، به عنوان جایگاه اندیشه و احساس در قلب، آتمن ۱۹ یا نفس حیاتی، و آسوه ۲۰ به معنای دم، حیات، زندگی و جان. علاوه بر این، آتمن به عنوان جوهره جهان نیز آمده است. اما در دیگر متون ودهای، یعنی براهمنه‌ها و آرنیکه‌هاست که از آتمن به مثابه جوهره عالی در انسان و هم در جهان سخن به میان می‌آورند و به این ترتیب راه را برای نظریه "آبر آتمن" در اوپنیشدها هموار می‌کنند:

۷- اجتماع: در رگ وده به موضوع اجتماع و طبقه‌های مختلف مردم نیز پرداخته شده است. در پوروشه سوکته ۲۱، یا سوره انسان، شرح می‌دهد که چگونه طبقات مختلف اجتماع از اعضای عالی و سافل پوروشه، قربانی ازلی، به وجود آمدند ۲۲. و در جای دیگر به "رنگ" طبقه‌های اجتماعی می‌پردازد. این فقره‌ها بعدها منشأ شکل‌گیری نظام طبقاتی هندو، ورته‌ها ۲۳، یا همان "کاست" ۲۴ شد. در نظام طبقاتی هندو چهار طبقه،

به اضافه یک طبقه خارج از نظام طبقاتی مطرح است. در بالاترین سطح برهمنان قرار دارند، در طبقه دوم کشتربیه‌ها ۲۵، یعنی جنگاوران، فرماندهان و حاکمان جای دارند، در طبقه سوم ویشیه‌ها ۲۶ یا کشاورزان، صنعت‌گران و بازرگانان قرار می‌گیرند. این سه طبقه آریایی هستند و از شرافت بیشتری برخوردارند. به اینان دویچه ۲۷ یا دوبار زاده شده نیز می‌گویند؛ چراکه آن‌ها پس از رسیدن به سن بلوغ و اجرای مراسم تشرف و پذیرش (اوپه نیه ۲۸) گویا بار دیگر متولد می‌شوند. طبقه چهارم شودرته‌ها ۲۹ هستند که شامل خدمت‌کاران و کسانی می‌شود که کارهای فرودست جامعه را انجام می‌دهند. همه این چهار طبقه از حقوق اجتماعی و قوانین خاص خود برخوردارند. اما کسانی مثل اسیران جنگی و مردم جوامع بدوی و خارجیان در هیچ یک از این چهار طبقه داخل نمی‌شوند و از هیچ حق اجتماعی برخوردار نیستند. اینان را پنجمه ۳۰ یا طبقه پنجم و مردم بیرون از طبقه ۳۱ می‌نامند و "نجس" ۳۲، تلقی می‌کنند (۲۰: ۱۳۰). اندیشه نظام طبقه‌ای به رغم مخالفت‌های شدید جریان‌های اصلاح‌طلب هنوز در هند و آیین هندو رواج و کاربرد دارد.

به این ترتیب، اندیشه‌های رگ وده را می‌توان در فهرست زیر خلاصه کرد: ۱- چندخدایی؛ ۲- هنوتیزم؛ ۳- گرایش به توحید با روی کرد وحدت در کثرت؛ ۴- اندیشه‌هایی درباره آغاز عالم ۳۳ و آفرینش مخلوقات از اعضای ابرانسانی اساطیری یا با زایش از پدروی ازلی یا به صورت سازه‌ای از مواد اولیه؛ ۵- نگرش‌هایی درباره فرجام کار بشر و سرنوشت پس از مرگ ۳۴، وجود روح و امکان زندگی او پس از مرگ و تأثیر زندگی این جهانی در زندگانی‌های بعدی؛ ۶- نظام طبقاتی.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱) هیئت علمی مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب (Henotheism) ۱
- ۲) این اصطلاح را نخست ماکس مولر (۱۸۳۳-۱۹۰۰) در معرفی خدایابوری ودهای به کاربرد (۶: ۲۶۶ ج ۹، ۸۹۹).
- ۳) Ramakrishna.
- ۴) Pluralistic.
- ۵) Brahmanas.
- ۶) Naturalism.
- ۷) Anthropomorphism.
- ۸) Purusha انسان، شخص.
- ۹) Tvashtr.
- ۱۰) Rbhus.
- ۱۱) Vishvakarma.
- ۱۲) Prajapati.

- ۱۳) All-Creator.
- ۱۴) Procreator.
- ۱۵) Brahman.
- ۱۶) Shata patha Brahmana.
- ۱۷) Karma.
- ۱۸) Manas.
- ۱۹) Atman.
- ۲۰) Asu.
- ۲۱) Purusha Sukta.
- ۲۲) رگ وده، کتاب دهم، سوره جهلم.
- ۲۳) Varnas، به معنای رنگ.
- ۲۴) Caste، این تعبیر را برتفالی‌ها بری ورته (Varna)، یا سبکه‌های اجتماعی هندو وضع کردند. کاست حاکی از خلوص یا پالودگی بوده، به جنبه سلسله مراتب خلوص نژادی در طبقه‌های چهارگانه هندو اشاره می‌کند.

- ۲۵) Kshatriyas.
- ۲۶) Vaishyas.
- ۲۷) Dviga.
- ۲۸) upanyana.
- ۲۹) Shudras.
- ۳۰) pancama.
- ۳۱) outcaste.
- ۳۲) untouchable.
- ۳۳) Cosmogony.
- ۳۴) Eschatology.